

KONU İLK ÖRNEKLERDEN GÜNÜMÜZE TÜRKÇENİN ÖNEMLİ ESERLERİ

Sözlük bir dilin ya da birden çok dilin söz varlığını, söyleyiş biçimleriyle ve yazımlarıyla veren; kelimenin başka kelimelerle oluşturduğu söz öbeklerindeki anlamlarını ve değişik kullanımlarını gösteren bir söz varlığı kitabıdır. Sözlükler bir toplumun kültürel, sosyal, siyasi yaşamından izler de taşır. Bir toplumun diline, dolayısıyla genel sözlüğüne bakarak o toplumdaki değişimleri, gelişmeleri takip edebilmek mümkündür.

Türk dilinin ilk sözlüğü, Kâşgarlı Mahmud'un yazdığı Divanü Lügâti't-Türk'tür. Türk topluluklarının dili, edebiyatı, yaşayışı ve âdetleri üzerine yirmi yıla yakın malzeme topladıktan sonra Bağdat'a gelen Kâşgarlı, 1072 yılında yazmaya başladığı eserini 1074 yılında tamamlayarak Halife Muktedî Biemrillah'a sunmuştur. Divanü Lügâti't-Türk, bütün Türk illerini ve dillerini kapsayan, bin yıl öncesinin Türk toplulukları hakkında önemli bilgiler içeren kaynak eserdir.

Karadeniz'in kuzeyinde yaşamış olan Kuman (Kıpçak) Türklerinin söz varlığı ve sözlü edebiyat ürünleri ile ilgili derlemelerden oluşan Codex Cumanicus'un XIII. yüzyıl sonlarında hazırlandığı sanılmaktadır. Kumaların dil malzemesinin Latin harfleriyle ortaya konulduğu eserin ilk bölümü Kuman Türkçesinin söz varlığı ile birlikte dil bilgisi kurallarından oluşmaktadır. İtalyanlar tarafından hazırlanmış olabileceğinden 'İtalyan bölümü' diye adlandırılan eserin bu bölümünde Latince sözcüklerin Farsça ve Kıpçakça karşılıkları verilmiştir.

Türkçeden Türkçeye sözlükler ise XVIII. yüzyıldan itibaren hazırlanmaya başlanacaktır. Mehmed Esad Efendi'nin Lehcetü'l-lügat (XVIII. yüzyıl), James W. Redhouse'un Müntahabat-ı Türkiyye (1842) ve Müntahabat-ı lügat-ı Osmaniyye (1852), Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmani (1876) ve nihayet Şemseddin Sami'nin Kamus-ı Türki

(1900) adlı sözlükleri Türk sözlükçülüğünün en önemli ürünlerinden yalnızca birkaçıdır. Bunlar içerisinde Kamus-ı Türki kendisinden sonra hazırlanan pek çok sözlüğe kaynaklık etmiş, sözlükçülüğümüzün dönüm noktalarından olmuştur.

SORULAR

1- Sözlük iki bölümden oluşur. Birinci bölümde Türkçenin genel kullanım kurallarına dair Arap okur bilgilendirilirken ikinci bölüm sözlüktür ve Hakaniye lehçesinden yaklaşık 9 bin Türkçe kelimenin oldukça ayrıntılı Arapça açıklamasını ve bunların çoğunun cümle içinde kullanımını içerir. Sözlük kısmı, elbette bugünkü gibi Latin alfabetik sıraya göre değil, tamamen dönemin Arapça sözlük düzenine göre oluşturulur. Kaşgarlı Mahmut eserde, Halil bin Ahmet'in (8. yüzyılda yazdığı ve Arapçanın kabul edilen ilk sözlüğü) "Kitabu'l-Ayn"ındaki çerçeveyi esas aldığını belirtir.

Bu parçada aşağıdaki sözlüklerden hangisi hakkında bilgi verilmiştir?

- A) Kamus-ı Türki
- B) Lehce-i Osmani
- C) Divanü Lügâti't-Türk
- D) Mukaddimetü'l-Edeb
- E) Müntahabat-ı lügat-ı Osmaniyye

Cevap: C

2- **Aşağıdakilerden hangisi Zemahşeri'nin Arapça öğrenmek isteyenler için kaynak niteliği taşıyan sözlük türündeki eseridir?**

- A) Kamus-ı Türki
- B) Lehce-i Osmani
- C) Divanü Lügâti't-Türk
- D) Mukaddimetü'l-Edeb
- E) Muhâkemetü'l-Lugateyn

Cevap: D

3- 1899'da modern ilkelerle Kamus-ı Türki'yi yazmaya başladı. Millî dil ve ruhun yüceltilmesi açısından Kâmus-ı Türki (1901) özel bir yere sahiptir. Türkçe kelimelerin ağırlıklı olarak yer alması, alfabetik sırayla verilmesi, okumayı kolaylaştırıcı işaretleri, kısaltmalarıyla eser, Türk sözlükçülüğüne birçok yenilik getirerek önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Türkçe, Arapça, Farsça kelimelerin yanı sıra Batı dillerinden dilimize geçen kelimelere de yer vermiştir. Arapça, Farsça kelimelerin yazım ve söyleyişlerinde orijinallerine bağlı kalırken Batı dillerinden geçen kelimelerde kendine has bir yazım ve söyleyişi esas almıştır.

Bu parçada tanıtılan sözlük yazarımız aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Şemseddin Sami
- B) Samipaşazade Sezai
- C) Ahmet Vefik Paşa
- D) Rezaizade Mahmut Ekrem
- E) Abdülhak Hamit Tarhan

Cevap: A